

Pelkkää kapitalismia

HARRI MELIN

Maailmanpankin entinen johtava ekonomisti ja *City University of New Yorkin* vierailtava professori Branko Milanovic julkaisi syksyllä 2019 kirjan kapitalismista. Milanovic on tullut tunnetuksi globaaleja tuloeroja käsittelevistä tutkimuksistaan. Uudessa kirjassaan hän pohtii kapitalistisen yhteiskuntajärjestyksen tulevaisuuden vaihtoehtoja. Kirjassa verrataan kahta tärkeintä tällä hetkellä vallitsevaa kapitalismien tyyppiä: liberaalia meritokraattista kapitalismia ja poliittista kapitalismia. Liberaalin kapitalismin tyypillisin edustaja on Yhdysvallat, ja poliittisen kapitalismin paras esimerkki taas on Kiina.

Elämme aikakautta, jota kapitalismi hallitsee, yksin. Ensi kertaa historiassa ihmiskuntaa dominoi yksi talousjärjestelmä. Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen ei ole olemassa kapitalismille vaihtoehtoista sosiaalisen järjestyksen muotoa. Samat talouden periaatteet – voittoa tavoitteleva tuotanto, vapaa palkkatyö ja pääomien yksityisomistus – ovat vallassa kaikkialla. Elämme maailmassa, jossa kaikki noudattavat samoja talouden sääntöjä ja ymmärtävät voiton tavoittelun kieltä.

Kapitalismissa tulot jaetaan yleensä pääomatuloihin ja palk-

katuloihin. Aina 1980-luvun alkuun palkkatulojen suhteellinen osuus kaikista tulosta kasvoi. Viimeksi kuluneiden 40 vuoden aikana taas pääomatulojen osuus on kasvanut merkittävästi. Samalla pääoman ja kapitalistien yhteiskunnallinen merkitys on korostunut työn ja työläisten kustannuksella. Sellaiset ihmiset, jotka saavat tulonsa pääosin pääomasta, ovat yleensä rikkaita, ja vauraudella on ollut taipumus kasautua. Uusimpana kehityskulkuna on sellaisten ihmisten määrän kasvu, joilla on paljon pääomatuloja ja korkeat palkkatulot. Tällaisia ovat muiden muassa yritysten huippujohdajat, huippu-urheilijat tai viihdemailman suuret tähdet. Suurimmat tulot kasaantuvat noin yhdelle prosentille kaikista tulonsaajista. Muiden tulonsaajien osuus onkin pienentynyt tähän ryhmään verrattuna. Tästä on puolestaan seurannut ihmisten välisen eriarvoisuuden kasvu. Liberaalissa meritokraattisessa kapitalismissa köyhillä on pienet tulot ja ne ovat työtuloja.

Milanovic kuvaa näitä muutoksia systeemisen eriarvoisuuden käsitteellä. Sille on tyypillistä työn osuuden tippuminen kokonaistuloista, etenkin keskituloisten työntekijöiden määrä on vähentynyt rikkaissa maissa. Toi-

Branko Milanovic
Capitalism, Alone
The Future of the System That
Rules the World
The Belknap Press of Harvard
University Press, 2019

seksi pääomakulut ja investoinnit ovat halventuneet. Esimerkiksi tietotekniikka maksaa nyt paljon vähemmän kuin 40 vuotta sitten. Kolmanneksi talous on monopolisoitunut, ja suurten toimijoiden valta ja merkitys on kasvanut. Liberaalin meritokraattisen kapitalismin systeemin piirre on pääomatulojen keskittymien kaikkein rikkaimmille. Eriarvoisuutta kasvattaa myös se, että rikkaat perustavat perheitä toisten rikkaiden kanssa. Lisäksi varallisuus siirtyy perintöjen välityksellä sukupolvelta toiselle. Nämä tekijät kertovat siitä, että suhteellinen liikkuvuus yhteiskunnassa on vähentynyt.

Kirja esittää tärkeän kysymyksen: mikä taittoi toisen maailmansodan jälkeen lähes 40 vuotta kestäneen tasa-arvon kasvun? Tasa-arvoa edistivät vahvat ammattiliitot, progressiivinen verotus ja harjoitettu koulutuspolitiikka. Nyt kaikkien näiden merkitys on vähentynyt. Ammatillinen järjestäytyminen on laskeutunut kaikissa rikkaissa länsimais-

sa, verotus suosii pääomatuloja ja koulutuksessa korostuvat kalit yksityiset yliopistot ja muut oppilaitokset.

Liberaalissa kapitalismissa valtaa pitää uusi yläluokka, jonka valtaannousua ovat merkittäväällä vauhdittaneet etenkin Yhdysvalloissa poliittiset päätökset. Milanovicin arvion mukaan USA:n rikkain prosentti valvoo tällä hetkellä maan poliittista päätöksentekoa. Ryhmän poliittinen valta perustuu siihen, että yläluokka sijoittaa merkittäviä summia rahaa poliittisen vaikutusvaltansa turvaamiseen. Aikaisempiin yläluokkiin verrattuna uusi yläluokka on kuitenkin avoimempi. Sinne rekrytoidutaan varallisuuden karttamisen myötä. Se kontrolloi suurinta osaa finanssipääomasta. Uusi yläluokka on hyvin koulutettua, ja se investoi myös jälkeäistensä koulutukseen. Naisten osuus yläluokasta on suurempi nyt kuin koskaan aikaisemmin.

Kapitalismin toinen tärkeä tyyppi on *poliittinen kapitalismi*. Se on tyypillisesti kehittynyt maissa, joissa on siirrytty sosialismista markkinatalouteen. Poliittisen kapitalismin paras esimerkki on Kiina. Johdannoksi poliittiseen kapitalismiin Milanovic pohtii historiallisen muutoksen mekanismeja. Materialistisen historiankäsitteksen mukaanhan yhteiskunnallinen muutos tarkoittaa siirtymistä kohti aikaisempaa kehittyneempiä yhteiskunnallisen järjestyksen muotoja. Feodalismia seuraa kapitalismi, jonka jälkeen siirrytään sosialismiin ja vihdoin kommunismiin. Miten on kuitenkin mahdollista, että käytännössä kaikki sosialismiin siirtyneet maat ovat omaksuneet uudelleen kapitalistisen yhteiskuntajärjestyksen ja että näistä kaik-

kein suurimpia hallitsee poliittinen kapitalismi?

Määritellesään poliittista kapitalismia Milanovic tukeutuu Max Weberiin. Kaksi tärkeää poliittisen kapitalismin piirrettä ovat byrokraattisen valtiokoneiston keskeinen rooli talouden ohjauksessa ja universaalien oikeuden puuttuminen. Lisäksi johtavat byrokraatit hyötyvät taloudellisesti valtion harjoittamasta poliittisesta ohjauksesta. Poliittiselle kapitalismille onkin ominaista järjestelmään kotoperäisesti kytkeytyvä korruptio.

Onko aikamme Kiina kapitalistinen talous? Kirjan vastaus on myönteinen. Kiinassa yksityisten yritysten osuus sekä tuotannosta että työvoimasta on kasvanut nopeasti 1980-luvun lopusta lähtien. Myös markkinaperusteisen hinnoittelun osuus on kasvanut huomattavasti. Tästä huolimatta valtiolla ja kommunistisella puolueella on merkittävä rooli myös taloudessa. Esimerkiksi yritysten omistajuus voi olla yhteisöllistä, paikallista, maakunnallista, valtiollista tai yksityistä. Investoinneista valtio osuus oli pudonnut noin 35 prosenttiin vuonna 2015.

Poliittinen kapitalismi on merkinnyt nopeaa talouskasvua Kiinan ohella esimerkiksi Vietnamin ja Etiopiassa. Samalla näissä maissa on lisääntynyt myös taloudellinen eriarvoisuus. Kasvua selittää pääomatulojen nopea kasvu ja palkkatulojen nopea eriytyminen. Kaupunkien hyvin koulutetun väestön tulot kasvavat selvästi nopeammin kuin palkat maaseudulla ja alhaista koulutusta vaativissa töissä. Maihin on rakentunut kokonaan uusi luokkarakenne. Sille on ollut tyypillistä uuden kapitalistisen eliitin ja kaupunkilaisen palkkatyöläiskeskiluo-

kan riipeä vahvistuminen. Poliittinen valta on kuitenkin säilynyt yhdellä puolueella. Kiinnostava kysymys onkin, saavatko kiinalaiset kapitalistit poliittista valtaa, ja jos saavat, millaista se on?

Kirjassa pohditaan myös globalisaatiota ja liberaalin ja poliittisen kapitalismin vuorovaikutusta globalisaation toisessa vaiheessa. Globalisaation ensimmäinen aalto ajoittui 1800-luvun loppuun, jolloin pääomien liikkuvuus kasvoi huomattavasti. Nykyisessä, globalisaation toisessa vaiheessa yksi tärkeä muutos on ollut globaalien arvoketjujen muodostuminen. Tämä tarkoittaa, että tuotannon eri vaiheita on hajautettu moniin eri maihin. Toiseksi kansainvälistä kauppaa koskeva institutionaalinen sääntely on lisääntynyt. Lopulta suurten yritysten merkitys on lisääntynyt ja samalla kansallisvaltioiden rooli on kaventunut.

Miten työ ja pääoma näyttäytyvät globalisaation oloissa? Molemmille tuotannontekijöille on yhteistä liikkuvuus. Etenkin pääomien liikkuvuus on kasvanut räjähdysnomaisesti viimeksi kuluinen 35 vuoden aikana. Myös työvoiman liikkuvuus on kasvanut, mutta ei lainkaan samalla tavoin kuin pääomien liikkuvuus. Kansallisvaltiot rajoittavat edelleen työvoiman liikkuvuutta. Kansalaisuus sitoo yksilöä, ja pääomalla ei ole samalla tavalla kansalaisuutta kuin ihmisillä. Milanovic määrittää kansalaisuuden tietyn ihmisjoukon hallitsemaksi monopoliksi, johon kytkeytyy joukko taloudellisia ja oikeudellisia etuja. Kansalaisuus on hyvin eriarvoista. Esimerkiksi Suomen kansalaisuus hyödyttää ihmistä monin tavoin. Sen sijaan vaikkapa Nigerian kansalaisuudesta

ei juuri ole hyötyjä, ja monessa mielessä se on pikemminkin ihmiselle rasite.

Taloudellisessa mielessä työvoiman mahdollisimman suuri liikkuvuus olisi kaikkien etu. Työvoiman liikkuvuutta kuitenkin rajoitetaan. Siirtolaisuuden kontrolli onkin yksi valtioiden tärkeistä tehtävistä. Milanovic esittää, että työvoiman liikkuvuuden lisäämiseksi tarvittaisiin rohkeita avauksia. Yksi tällainen voisi olla määräaikaisen siirtolaisuuden lisääminen. Hän esittää, että työn perässä määräajaksi toiseen maahan muuttaville ei myönnettäisi samoja etuja kuin maiden kansalaiset saavat.

Millainen on globaalin kapitalismin tulevaisuus? Kapitalismia tutkineiden sosiologian klassikoiden Karl Marxin ja Max Weberin mukaan järjestelmä perustuu kasvulle ja ahneudelle. Kapitalismi edellyttää molempia. Aikaamme luonnehtii myös yksilöllistyminen ja atomisoituminen sekä tavarasuhteiden leviäminen kaikkein intiimeimpiinkin sosiaalisiin suhteisiin. Tavarasuhteiden tunkeutuminen yksityisen sfääriin kaupallistaa arkkemme. Tässä muutoksessa etenkin perhe on murroksessa. Mihin perhettä tarvitaan, kun yhä suurempi osa perheelle aiemmin kuuluneista tehtävistä on siirtynyt markkinoille. Milanovic kantaa huolta moraalista ja korruptiosta. Kuka vastaa moraalista silloin kun ahneudesta on tehty hyve? Globalisaatio on tehnyt nopeasta rikastumisesta hyveen. Tämä taas näyttää oikeuttavan erilaiset lahjonnan

muodot. Toiseksi rahaa piiloteetaan verottajalta erilaisiin veroparatiiseihin. Kolmanneksi rikkaiden ja köyhien maiden väliset tuloerot synnyttävät lahjonnan mekanismeja

Millainen on työn tulevaisuus? Monet jakavat pelon siitä, että digitalisaatio ja robotisaatio hävittävät työpaikkoja. Tekniikka voi aivan hyvin korvata vaarallisia ja yksitoikkoisia töitä, mutta emme tiedä, millaisia töitä tulevaisuudessa tehdään, millaisiin tarpeisiin ne vastaavat ja millaista osaamista ne edellyttävät. Työn määrä ei ole mikään vakio, vaan se muuttuu ajassa.

Eriarvoisuus on kasvanut sekä liberaalissa että poliittisessa kapitalismissa. Mitä sitten voitaisiin tehdä tasa-arvon lisäämiseksi? Milanovic peräänkuuluttaa kapitalismia, joka perustuisi uudenlaiselle varallisuuden ja osaamisen jaolle yhteiskunnassa. Tätä silmällä pitäen pitäisi verotusta muuttaa nykyistä progressiivisemmaksi, myös perintöjä tulisi verottaa tuntuvasti nykyistä enemmän. Keskituloisille pitäisi luoda kannustavia tapoja pääomatulojen saamiseksi. Milanovic ehdottaa myös työntekijöiden kollektiivisen pääomaomistuksen ja sijoitusten kasvattamista. Koulutuksessa pitäisi panostaa julkiseen koulutukseen. Lisäksi hyvinvointivaltion tukijärjestelmien tulisi olla riittävän kattavia. Lopulta poliittisten kampanjoiden rahoitusta pitäisi säädellä, ja niissä pitäisi sallia vain julkinen rahoitus

Milanovicin kirja nykykapitalismin varianteista on kiin-

nostava. Hän pohtii monipuolisesti talouden, kansalaisuuden ja toimeentulon kysymyksiä. Yksi teema, jota hän sivuaa, on kansalaispalkka tai perustulo. Hän näkee sen vastauksena moniin sosiaaliturvan ongelmiin, mutta nostaa samalla esiin ongelmia: miten paljon se maksaa, kuka sen maksaa ja mitä siitä seuraa? Millaiseen yhteiskuntaan mahdollinen perustulo on meitä johdattamassa, koheneeko tasa-arvoisuus vai rapauttaako se työmoraaalin?

Kirja suhtautuu varsin kriittisesti poliittiseen kapitalismiin, joka on keskittänyt valtaa ja kohentanut valtaisesti hyvinvointia esimerkiksi Kiinassa. Tämän seurauksena keskiluokka on kasvanut. Riittääkö keskiluokalle hyvinvoinnin ja kulutusmahdollisuuksien kasvu, vai haluaako se olla mukana muotoilemassa politiikkaa? Milanovic kysyykin, miten pitkään keskiluokka kokee vahvan valtion ja kommunistisen puolueen harjoittaman valvonnan oikeutetuksi.

Suurena tulevaisuuden huolenä Milanovic pitää liberaalin ja poliittisen kapitalismin mahdollista konvergoitumista. Mitä enemmän poliittinen ja taloudellinen valta liberaalissa kapitalismissa kasaantuu yksiin käsiin, sitä vahvemmin se alkaa muistuttaa poliittista kapitalismia. Poliittiselle kapitalismille taas on tärkeää saada politiikka pois ihmisten mielistä ja pitää heidät tyytyväisinä jatkuvan talouskasvun avulla. Tällainen muutos pitäisi Milanovicin mielestä saada torjuttua.